

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal
ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710
Aralık / December 2023, 21: 116-143

Arapçada Te'kîd Nun'ları ve Te'kîd Nun'larının Kur'ân-ı Kerim Âyetlerinin Anlaşılmasına Olan Katkısı

Hasan Selim KIROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
Assistant Professor, Ondokuz Mayıs University, School of Foreign Languages
Samsun, Türkiye
hasanselim.kiroglu@omu.edu.tr,
orcid.org/0000-0003-1846-0729

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11 Eylül / September 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı/ Issue: 21 Sayfa /Page: 116-143.

Atıf / Cite as: Kiroğlu, Hasan Selim. "Arapçada Te'kîd Nun'ları ve Te'kîd Nun'larının Kur'ân-ı Kerim Âyetle-rinin Anlaşılmasına Olan Katkısı [Nün al-Ta'kîd: Their Place in the Arabic Language and Role in Understan-ding Qur'ânic Verses]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 21 (December 2023): 116-143.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1358624>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

Nūn al-Ta'kîd: Their Place in the Arabic Language and Role in Understanding Qur'ānic Verses

Abstract

When expressing their thoughts, it is inevitable for individuals to grasp the language bestowed upon them and its characteristics. At the core of the features of language are grammar and its associated rules. However, claiming that these rules are uniformly used or understood is quite challenging because these rules evolve as language users employ the language. Language serves as the fundamental tool for expressing human thoughts, and the features of language deeply influence the manner in which thoughts are conveyed. Therefore, the structure of a language is a mirror reflecting the intellectual and cultural world of its users. Language is not only a means of communication but also a carrier of cultural identity. Understanding a language implies comprehending the cultural values and beliefs underlying that language. Hence, grasping the characteristics of a language is a fundamental step in understanding the intellectual and cultural world of its users. Understanding the characteristics of language also holds significant importance in the translation process. The structural features of a language are critical factors that need to be considered when translating from one language to another. Specifically, the expressive forms present in the rhetorical structure of a language can complicate the translation process. Therefore, understanding the unique characteristics of a language is a fundamental requirement for successfully completing the translation process. Arabic, when compared to other world languages, has developed a unique method. Particularly, rhetorical expressions such as "te'kîd" (emphasizing) and "isbat" (proving) represent a distinctive feature of the Arabic language. These features enhance the depth and richness of Arabic texts, reflecting the cultural and intellectual values of the Arabic language. Te'kîd implies not unnecessarily prolonging an expression, while isbat aims to strengthen the expression by emphasizing the previously stated meaning. These specific features of the Arabic language enhance the richness and expressive power of the language. Therefore, understanding and using the characteristics of the Arabic language are vital for the accurate comprehension and translation of Arabic texts. To delve deeper into this topic, it is necessary to acquire more knowledge about the structure and rhetorical features of language. This is a crucial step for the success of the translation process and provides a significant advantage for language

users. Sometimes, to convey a message more powerfully, it may be necessary to repeat a word or sentence or use specific words in order to emphasize the message in a text. This grammatical rule plays a crucial role in all languages and is utilized to highlight the meaning of texts. However, the Arabic language, especially concerning "Te'kîd" or "Pekiştireç" (emphasizing), holds a significant prominence. Te'kîd is a grammatical concept used to enhance the meaning or emphasis of a word and is present in nearly every aspect of the Arabic language. When the Arabic language is used in the Quran, particularly as the language of a divine book, the use of te'kîd gains even more importance. In the Quran, te'kîd is frequently employed to convey the message more effectively, especially when the Prophet, attempting to communicate with an elite group of people with strong resistance mechanisms, needs to address them. The unique structure of the Arabic language allows for the use of Te'kîd. Te'kîd is extensively used in the Quran, and this feature of the Arabic language further enhances the impact of the Quran on people. In the pre-Islamic era, te'kîd was also frequently employed in Arabic poetry and prose. Therefore, te'kîd emerges as a crucial grammatical element for both the Quran and other Arabic texts. One aspect of the research focuses on examining the general use of te'kîd, while another aspect delves into the (nûn) letters found at the end of Ef'âli Hamse's. Te'kîd, especially when Te'kîd nûn's are used, aims to persuade the interlocutors effectively. The detailed analysis of this type of te'kîd is conducted with the aim of guiding researchers working on Quran translations and contributing to the improvement of these translations. This study will help us better understand this significant feature of the Arabic language and its impact in the Quran.

Keywords: Arabic Language, Emphasis, Te'kîd nûn, Meaning.

Arapçada Te'kîd Nun'ları ve Te'kîd Nun'larının Kur'ân-ı Kerim Âyetlerinin Anlaşılmasına Olan Katkısı

Öz

İnsan düşüncelerini ifade ederken kendisine bahşedilen dili ve onun özelliklerini kavraması kaçınılmazdır. Dilin özelliklerinin temelinde gramer ve ilgili kurallar gelmektedir. Ancak bu kuralların aynı şekilde kullanıldığı ya da anlaşıldığını söylemek oldukça zordur. Çünkü bu kurallar, dilin kullanıcıları tarafından dili kullanmaları sürecinde gelişen bir olgudur. Dil, insan düşüncelerini ifade etmenin temel aracıdır ve dilin özellikleri düşüncüyü ifade etme biçimini derinden etkiler.

Dolayısıyla bir dilin yapısı, o dilin kullanıcılarının düşünsel ve kültürel dünyasını yansıtan bir aynadır. Dil, sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda kültürel bir kimliğin taşıyıcısıdır. Bir dili anlamak, o dilin altında yatan kültürel değerleri ve inançları anlamak anlamına da gelmektedir. İşte bu nedenle bir dilin özelliklerini kavramak, o dilin kullanıcılarının düşünsel ve kültürel dünyasını anlamak için temel bir aşamadır. Dilin özelliklerinin anlaşılması, aynı zamanda çeviri sürecinde büyük bir öneme sahip olduğu dilin yapısal özellikleri, bir dilin diğerine çevrilirken dikkate alınması gereken kritik faktörlerden biridir. Özellikle dilin retorik yapısında bulunan ifade biçimleri, çeviri sürecini karmaşık hale getirebilir. Bu nedenle bir dilin kendine özgü özelliklerini anlamak, çeviri sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanabilmesi için temel bir gerekliliktir. Arapça, diğer dünya dilleriyle karşılaştırıldığında kendine özgü bir metot geliştirmiştir. Özellikle *te'kîd* (vurgulama) ve *ısbât* (kanıtlama) gibi retorik anlatımlar, Arapça dilinin özel bir özelliğini temsil eder. Bu özellikler Arapça metinlerin derinliği ve zenginliğini artırarak Arapça dilinin kültürel ve düşünsel değerlerini yansıtır. Te'kîd, bir ifadeyi gereksiz yere uzatmamak anlamına gelirken *ısbât* ise daha önce belirtilen anlamı vurgulayarak ifadeyi güçlendirmeyi amaçlar. Arapça dilinin bu özel özellikleri, dilin zenginliğini ve ifade gücünü artırır. Bu nedenle Arapça dilinin özelliklerini anlamak ve kullanmak, Arapça metinlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve çevrilmesi için hayati öneme sahiptir. Bu konuya daha fazla derinlemesine bakabilmek adına dilin yapısı ve retorik özellikleri hakkında daha fazla bilgi edinmek gerekmektedir. Bu, çeviri sürecinin başarısı için önemli bir adımdır ve dilin kullanıcıları için büyük bir avantaj sağlar. Bazen ifade edilmesi istenen mesajın daha güçlü bir şekilde aktarılması için kelimenin veya cümlenin tekrar edilmesi veya belirli sözcüklerin kullanılması gerekebilir. Bu dilbilgisi kuralı, tüm dillerde önemli bir rol oynamakta olup metinlerin anlamını vurgulamak için kullanılır. Ancak Arapça dili, özellikle te'kîd/pekiştireç konusunda büyük bir üne sahiptir. Te'kîd, kelimenin anlamı veya vurgusunu artırmak amacıyla kullanılan bir dilbilgisi terimidir ve birçok yerde kullanılabilir. Arapça dili aynı zamanda ilahi bir kitabın dili olarak Kuran-ı Kerim'de kullanıldığından, te'kîd kullanımı daha da fazla önem arz etmektedir. Kuran-ı Kerim'de te'kîd, özellikle elit bir toplulukla iletişim kurmaya çalışan peygamberin ret mekanizması güçlü olan muhataplarına mesajını daha etkili bir şekilde iletebilmesi için sıkça kullandığı bir dil metodu haline gelmiştir. Arap dilinin benzersiz yapısı te'kîd'in kullanımına olanak sağladığından Kur'an-ı Kerim'de yoğun bir şekilde geçmektedir. Te'kîd'in

Arap dili ve Kuran-ı Kerim'in bu özelliği insanlar üzerindeki etkisini daha da arttırmıştır. İslam öncesi dönemde Arapça şiir ve nesirinde de te'kid sıkça kullanılırdı. Bu nedenle, te'kid hem Kur'an-ı Kerim hem de diğer Arapça metinler için önemli bir dilbilgisi unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamızın bir yönü te'kid'in genel kullanımını incelerken diğer bir yönü ise Ef'âli Hamse'lerin sonuna eklenen (nûn) harflerine bakmaktadır. Te'kid, özellikle te'kid nûn'ları kullanılarak muhatapları ikna etme amacı gütmektedir. Bu tür te'kid'in detaylı bir şekilde incelenmesi, Kur'an-ı Kerim mealleri üzerinde çalışan araştırmacılara yol göstermesi ve meallerin geliştirilmesine katkı sağlayacağını ümit ederek çalışmamızın Arapça dilinin bu önemli özelliğini ve Kuran-ı Kerim'deki etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Te'kid, Te'kid nûn'u, Anlam.

Giriş

Arap dili, Kur'ân-ı Kerim inmeden önce Arap yarımadasında bölgesel bir dildi. Mesajının yeryüzünde insanlığa ulaşması için yapılan fütuhât ve davet çalışmaları meyvelerini vermiş milyonlar İslam'a girdikçe Arapçanın ehemmiyeti bir o kadar daha artmıştır.¹ Günümüzde Arapça evrenselleşerek küresel bir dil haline gelmiştir.

Farklı milletlerden İslam'a girenlerin Kur'ân-ı Kerim'i Arapça olarak okumanın yanı sıra kendi dillerine yapılan tercüme aracılığıyla onu anlamak ve onu yaşamlarından bir parça haline getirmek için özel gayret sarf etmişlerdir. Ancak Osmanlı/hilafet bakiyesi olan Türkiye'de yapılan tercüme faaliyetlerinin sosyo-politik etkenler sonucunda akamete uğramasına rağmen, sahada bu işi ilk yapanların Mehmed Âkif Ersoy (öl. 1936),² İzmirli İsmail Hakkı (öl. 1946),³ Hasan Basri Çantay (öl. 1964)⁴ gibi âlimlerin olması tercüme faaliyetlerine olumlu katkı sağlamıştır. Ancak ülkemizde bir dil karışıklığının oluşması sonucu dilin nesilden nesile aktarılan kısmı anlaşılmasız

¹ Muzaffer Barlak, "İslâm İlim Tarihi içinde Kelâm Disiplininin Oluşum ve Gelişim Merhaleleri", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* (2016) 14/2, 494.

² M. Orhan Okay - M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (09 Eylül 2023).

³ Ali Birinci, "İzmirli, İsmail Hakkı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 09 Eylül 2023).

⁴ Emin Işık, "Çantay, Hasan Basri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 09 Eylül 2023).

hale gelmesiyle edebiyat ve tercüme faaliyetlerine bir anlamda ket vurarak özellikle Kur'ân-ı Kerim tercümelerine de olumsuz yansımış, dilin din anlayışına farklı şekilde etki etmesine sebebiyet vermiştir.

Te'kîd kelimesinin kök yapısını incelediğimizde bu kelimenin *Tevkid* ya da *te'kid* şekliyle; كود - يكد - وكد fiilinden meydana geldiğini, sözlükte "sıkıca bağlamak, sağlamlaştırmak, güçlendirmek ve pekiştirmek" anlamına geldiğini görmekteyiz.⁵ Diğer bir tanıma göre te'kîd; duyan kimsenin zihninde sabit durmak üzere yapılan tekrardır.⁶ Te'kîd, Kur'an-ı Kerim özelinde birçok amacı bulunmakla birlikte; dikkatleri Allah'ın ayetlerine çekme, yaratmasındaki eşsizliğe vurgu yapma, gücünün mükemmelliğine yöneltme, dinleyeni düşünme ve tefekküre sevk etme amaçları taşıdığı açıktır.⁷ Te'kîd, tüm dillerde rastlanan bir dil sanatı olmasının yanı sıra onun dilimizdeki karşılığını pekiştirme şekliyle ifade etmek mümkündür. Arap dili ve belagatinin temel kaynaklarından biri olan Kur'ân-ı Kerim, ifade ettiği anlam, muhatapların zihin algısına vermek istediği mesajların nasıl yerleştiği ve bu anlamların yerleşmesi için te'kîde ne kadar da ihtiyaç duyduğu gözden kaçmamaktadır.

Türkiye'de yapılan tercümelerde özelde ise Kur'ân-ı Kerim tercümelerinde tuhaf ve anlaşılmayan ifadelerin kullanılması, yanlış kullanılan sözcüklerin varlığı, Türk mantalitesine uygun olmayan çeviri garabetleri, kelimelerin kapalı bırakılması, yaşayan Türkçenin kullanılmaması, edat ve edebi inceliklere dikkat edilmemesi, özne-yüklem uyumuna hassasiyet gösterilmemesi, zaman uyumuna dikkat edilmemesi, gereksiz ve yanlış kelimelerinin kullanılması, özne-nesne eksikliği, dolaylı tümleç ile tamlama hatalarının varlığı, asıl metinden uzaklaşmaya sebebiyet veren ve metnin anlaşılmasını zorlaştıran başlıca etmenlerdir.

İşte bu yukarıda saydığımız olumsuz etmenlerin giderilmesi ve tercümelere olumlu katkı sağlaması adına te'kîd nûn'larının Kur'ân-ı Kerim

⁵ Muhammed Murtada Zebidî, *Tâcü'l-Arûs* (Kuveyt: Vizarat'ı-İrşâd ve'l- Enbâ', 1358/1965), 9/320.

⁶ Mustafa Çalayanî, *Câmi'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1416/1996), 3/231.

⁷ Muzaffer Barlak, "Dinin Rasyonelliği", *Sistemik Kelam* (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 231-235.

Âyetlerinin üzerindeki etkisinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu bakımdan ele alınan bu makalemizin alana katkı sunacağına inanıyoruz.

1. Nûn'u hafife'ye Genel Bir Bakış

1.1. Nûn'u hafife'nin Vakıf Halinde (l) Harfine Dönüşmesi

İbn Cinnî'ye (öl. 392/1002) göre *vakıf* halinde nûn'u hafife (l) harfine dönüşür.⁸ Buna örnek 'Alak Sûresi 15 ile Yûsuf 32. Ayetleri örnektir.

Şair Meymûn b. Kays el-A'şâ (öl. 7/629) bu konuda;⁹

وإياك والميثاق لا تفرنتها ولا تعبد الشيطانَ والله فاعبدا

Sakın ha ölü hayvanların etine yaklaşma/ Şeytana ibadet etme/ Allah'a ibadet et.

Burada geçen "فاعبدا" kelimesindeki (l) harfinin karşılığı nûn'u hafife'dir. Aslı ise "فاعبدن" şeklindedir. Diğer bir şair Ebû Hassân el-Fak'asî (öl. 100/719):¹⁰

يَحْسِبُهُ الْجَاهِلُ مَا لَمْ يَعْلَمَا شَيْخاً عَلَى كُرْسِيِّهِ مُعَمَّماً

Cahil onu hiç bilmesel/ Kürsü üzerinde oturana sarıklı şeyh zannedecekti.

Burada geçen "يَعْلَمَا" ifadesi olumsuz Muzari fiilin sonunu nûn'u hafife'li (û) bir yapıya çevirirken temsilen (l)'e dönüştürmüştür. Aslı ise (مُ يَعْلَمُنْ) şeklindedir.

1.2. İltikâi's-sâkineyn Durumunda Nûn'u Hafife'nin Hazfi

İbn Hişâm'ın Muğni'l-Lebîb adlı eserinde şöyle bir ifadede bulunmaktadır:¹¹

لا تُهَيِّنَ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْماً وَالذَّهْرُ قَدْ رَفَعَهُ

Fakiri sakın hor görme.. Belki bir gün sen de eğilirsin ... Zamanda onu yüceltir.

Burada "لا تُهَيِّنَ" şeklinde olması gereken nûn'u hafife "لا تُهَيِّنْ" şeklinde gelmiş

⁸ Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydullâh el-Enbârî, *el-Înşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1403/1982), 2/653.

⁹ Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1412/1992), 3/510.

¹⁰ Enbârî, *el-Înşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/653.

¹¹ Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kü-tübi'l-e'ârîb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1411-1992), 841.

olup nûn harfinin hazfi söz konusudur. Bu anlayız Basra dil ekolünde bas-kın bir görüştür.

1.3. Nûn'u Sakîle'nin Nûn-u Hafife'den Genel Anlamda Daha Mu-teber Olması

Basra dil ekolüne göre gerek nûn'u sakîle ve gerekse nûn'u hafife as-lında aynı şeydir. Kûfe'liler ise nûn'u hafifenin nûnu Sakîle'den meydana geldiğini iddia etmişlerdir. Buna delil olarak Sibeveyh'in (öl. 180/796); "Dilde nûn'u hafife ve nûn'u sakîle'yi birbirlerinden ayrı iki konu olarak ele almak lazımdır" görüşüne itibar etmişlerdir.¹²

İbnu'l-Enbârî (öl. 328/940), Kûfelilerin görüşüne aykırı olarak: "nûn'u hafife'nin nûn'u sakîle'den türediği görüşünü doğru bulmuyoruz, tam ter-sine her biri temelde asıl olup birbirinden türemiş değildir. Te'kîd konu-sunda ise ortak noktaları bulunsa da asılda her biri birbirinden bağımsızdır. nûn'u sakîle'in anlamı diğerine göre daha te'kîd'lidir, der."¹³

Genel anlamda nahivciler; *Sakîl* olan *Hafif* olandan daha güçlü ve daha sağlam olduğunu iddia etmişlerdir. Sibeveyh (öl. 180/796), Halil b. Ah-med'ten (öl. 175/791) yaptığı bir alıntıda şöyle der: nûn'u hafife kullanıldı-ğında sadece te'kîd yapmış olursun. Ancak "nûn'u sakîle'yi kullandığında ise çok güçlü bir te'kîd yapmış olursun."¹⁴

İbn Cinnî de (öl. 392/1002) Sibeveyh'in (öl. 180/796) görüşüne katıla-rak nûn'u sakîle'nin, nûn'u hafife'den daha güçlü olduğunu söylemiştir.¹⁵ İbnu'l-Enbârî (öl. 328/940) ise iki nun'un da fiili pekiştirmek, hal durumun-dan çıkarmak ve gelecek zamana dönüştürmek gibi amaçlar taşıdığını söy-lemiştir.¹⁶ Zerkeşî (öl. 794/1392), İbnu'l-Enbârî (öl. 328/940) ile aynı kanaati paylaşarak nûn'u sakîle'nin anlamı pekiştirmedeki gücünün üç derece ol-ması halinde, nûn'u hafife'nin de iki derece şeklinde sınıflandırılabilceği gibi bir durumdan bahsetmektedir.¹⁷ İbn Ya'îş (öl. 643/1245) eserinde

¹² Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/524.

¹³ Enbârî, *el-Înşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/653.

¹⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/509.

¹⁵ Osmân İbni Cinnî, *el-Lüma' fi'l-'Arabiyye* (Ammân: Dâru Mecdelâvî, 1409/1988), 132.

¹⁶ Enbârî, *el-Înşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/653.

¹⁷ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî Zer-keşî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1408/1988), 2/419.

Müşedded/şeddeli nûn yani nûn'u sakîle'nin anlamda pekiştirme yaparken nûn'u hafife'den daha ağır olduğunu, nûn'ların tekrarlanma durumunda ise pekiştirmeden daha güçlü olabileceği vurgusunu yapmaktadır.¹⁸

Te'kîd nûn'larının Mazi, Muzari ve Emir Çekim Tablo Örnekleri:

1.Mazi Fiilin çekim örnekleri herhangi bir eserde bulunmamakla beraber, şiirden şöyle bir şaz kullanım da bulunmaktadır:¹⁹

دَامَنَّ سَعْدُكَ، لَوْ رَحِمْتَ مُتَمِيمًا لَوْلَاكَ لَمْ يَكُ لِلصَّبَابَةِ جَانِحًا²⁰

Kara sevdalıya acırsan, mutluluğun hep daim olsun / Varlığın olmasaydı aşk ateşinin altında kalmazdı.

b. Muzari fiilin karşılaştırmalı çekim örneği:

Nûn'u Hafife (nûn'u Mu- haffefe)	Nûn'u Sakîle (nûn'u Müşeddede)	Fiili Muzari	الضمير
يَكْتُبُ	يَكْتُبَنَّ	يَكْتُبُ	هو
	يَكْتُبَانِ	يَكْتُبَانِ	هُمَا
يَكْتُبُونَ	يَكْتُبُونَنَّ	يَكْتُبُونَ	هُمْ
تَكْتُبُ	تَكْتُبَنَّ	تَكْتُبُ	هِيَ
	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبَانِ	هُمَا
	يَكْتُبَانِ	يَكْتُبَانِ	هُنَّ
تَكْتُبِينَ	تَكْتُبِينَ	تَكْتُبِينَ	أَنْتِ
	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبَانِ	أَنْتُمَا
تَكْتُبُونَ	تَكْتُبُونَنَّ	تَكْتُبُونَ	أَنْتُمْ
تَكْتُبِينَ	تَكْتُبِينَ	تَكْتُبِينَ	أَنْتِ
	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبَانِ	أَنْتُمَا
	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبَانِ	أَنْتُمْ
أَكْتُبُ	أَكْتُبَنَّ	أَكْتُبُ	أَنَا
تَكْتُبُ	تَكْتُبَنَّ	تَكْتُبُ	نَحْنُ

2. Emir fiilin karşılaştırmalı çekim örneği:

¹⁸ Muvaffakuddîn Ya'îş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, thk. Emil Bedî' Yakub (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 5/163.

¹⁹ Nûreddin Ali b. Muhammed b. İsa Eşmûni, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Hasen Hamed (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1431/2010), 3/109; Butrus Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1430/2009), 9/3.

²⁰ Eşmûni, *Şerhu'l-Eşmûnî*, 5/163.

Nûn'u Hafîfe (nûn'u Mu-haffefe)	Nûn'u Sakîle (nûn'u Müşeddede)	Fiili Muzari	الضمير
أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبُ	أَنْتَ
أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبَانَّ	أَكْتَبَا	أَنْتُمَا
أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبْنَّ	أَكْتَبُوا	أَنْتُمْ
أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبِي	أَنْتِ
أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبَانَّ	أَكْتَبَا	أَنْتُمَا
أَكْتَبَنَّ	أَكْتَبَانَّ	أَكْتَبِينَ	أَنْتُمْ

1.4. Nûn'u Hafîfe'nin (ن) Müsennâ ve Nûn'u nisve Halinde Kullanimını

Basra ve Kûfe âlimleri bu konuda birbirlerine muhalefet etmektedirler. Basralı âlimlerden Yûnus b. Habîb (öl. 182/798)²¹ bu görüşü savunurken Kûfe ekolünden el-Kisâî (öl. 189/805)²² nûn'u hafîfe'nin Müsenna ve nûn'u nisve'de kullanımı olmadığını söylemektedir.²³

1.4.1. Nûn'u Hafîf'enin Müsenna Fiilindeki Konumu

Malum üzere Müsennâ'nın ref konumunda (ن) şeklinde gelen eklerinin düşmesine sebep olan harf (ي) dir. Çünkü nûn'u hafîfe, murab fiile girince fiil aslına döner ve mebni olmaktadır. (ن) harfinin düşmesi halinde ise geriye (ل) harfi kalır. nûn'u hafîfe'nin irabı için aşağıdaki olaylardan biri meydana gelmektedir:²⁴

1. (ل) harfinin hafifli olması durumunda Müsennâ'nın irabı ile 3. tekil şahıs olan (هو) zamirine denk gelen fiilin karıştırılma ihtimali söz konusu olması nedeniyle, nûn'u hafîfe'nin kullanımı uygun görülmemiştir. Ör:

يَكْتُبَنَّ	هو
-------------	----

²¹ Ali Bulut, "Yûnus b. Habîb", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 02 Ağustos 2023).

²² Tayyar Altıkulaç, "Kisâî. Ali b. Hamza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 02 Ağustos 2023).

²³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 9/38; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Endelüsî, *Tefsîru'l-bahrü'l-muhît*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 5/178.

²⁴ Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdulhamîd (Beyrût: Dâru İhyâi et-Turâs'il 'Arabiy, 1399/1979), 4/98-99.

هُمَا	يَكْتُبَانِ + نٌ ← يَكْتُبَانِيْنَ ← يَكْتُبَانُ ← يَكْتُبُنِ
-------	---

2. Nûn'u hafife, Müsenna konumunda kesralı olması durumunda nûn'u hafife fiilinin kendi nûn'u mu yoksa kesra sebebiyle mi karıştırıldığı anlaşılamamaktadır. Ör:

هُمَا	يَجْلِسَانِ + نٌ ← يَجْلِسَانِيْنَ ← يَجْلِسَانِ
-------	--

3. Nûn'u hafife, sakin Müsenna bir fiil olması durumunda İltikâ-i Sakineyn kuralına uymaktadır. Ör:

هُمَا	يَجْلِسَانُ + نٌ ← يَجْلِسَانُنِ
-------	----------------------------------

1.4.2. Nûn'u Hafife'nin Nûn'u Nisve'deki Konumu

Fiili Muzari'nin nûn'u nisve halindeki (ن) harfi, nûn'u hafife'nin gelmesiyle bu (ن) harfi düşmemektedir.²⁵

1. Nûn'u hafife'nin (ن)'u ile nûn'u nisve'nin (ن)'u yan yana gelebilmektedir. Ör:

هُنَّ	يَكْتُبُنَّ + نٌ ← يَكْتُبُنُنِ
-------	---------------------------------

2. Nûn'u hafife'nin (ن)'u ile nûn'u nisve'nin (ن)'larının birleşmesi durumunda, iki sakin harf yan yana gelerek lamel fiilin harekesinin değişmesi gerektiği durumlarda ise karıştırılma ihtimali yüksek olan bir fiile dönüşmüş olacaktır.

هُنَّ	يَكْتُبُنَّ + نٌ ← يَكْتُبُنُنِ ← يَكْتُبُنُنِ ← يَكْتُبُنُنِ ← يَكْتُبُنُنِ
-------	--

3. İki sakin (ن/ن) harfinin arasına (ل) harfi gelmesi durumunda, nûn'u Hafif'e kesralı okunarak Müsennâ'ya dönüşmüş olur. Ör:

هُنَّ	يَكْتُبُنَّ + نٌ ← يَكْتُبُنُنِ + ل ← يَكْتُبُنُنَانِ
-------	---

4. Ya da (ل) sakin olup, iki sakin arasına bir sakin (ن) ilave edilerek Müsennâ'ya dönüşmüş olur. Ör:

هُنَّ	يَكْتُبُنَّ + نٌ ← يَكْتُبُنُنِ + ل ← يَكْتُبُنُنَانِ
-------	---

²⁵ Enbârî, *el-Înşâf fî mes'âli'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/652.

1.4.3. Nûn'u Hafife'nin Müsennâ ve Nûn'u Nisve'li Fiile Girmesine Dair Görüşler

Nûn'u hafife'nin Müsenna'sı (أَفْعَلَان) ve nûn'u nisve'deki (أَفْعَلَانُ) şeklindeki kullanımına Kûfe âlimleri olumlu bakarak şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1. Nûn'u sakîle'nin (ن) Müsennâ ve nûn'u nisve'ye eklenmesi ne kadar uygunsuzsa nûn'u hafife'nin de bu iki yapıya girmesi o kadar mümkündür. Zira nûn'u hafife (ن)nin nûn'u sakîle'den (ن) türemesi söz konusudur.

2. Genel anlamda Fiili Muzari'nin sonuna gelen (ن) harfi, gelecek zamanı pekiştirme/ te'kîd için kullanılır.

Nûn'u hafife ile nûn'u sakîle bu iki yapıya dâhil olduklarında *İctimai's-Sakineyn* durumu meydana gelerek (أَضْرِبَا) ve (أَضْرِبْنَا) şeklinde *med/uzatmalı* okunur. Bu konuya delil olarak Nâfi' b. Abdurrahman'ın²⁶ (öl. 169/785) kıraatinden örnek verilmiştir: (فُلٌ إِذْ صَلَّى وَنُسَكِي وَنَحْيَايَ)²⁷ ayetinde geçen (نَحْيَايَ) kelimesinde *med* harfinin *hareke* olarak kullanılmasına izin verilmiştir.²⁸ Diğer bir örnekte ise Zemahşerî'nin (öl. 538) "el-Keşşâf" isimli eserinde²⁹ (قَالَ)³⁰ şeklinde ifadesi buyrulmuştur.³¹ Sibeveyh (öl. 180/796) bu konuda: "Müsennâ fiilinde nûn'u hafife'nin kullanımı halinde, (ل) harfi ile (ن) harfi yan yana gelmesiyle vasil ve vakıf durumlarında bir değişiklik olmayıp Müsennâ'nın müfredi ile karışması söz konusu olacaktır"

²⁶ Tayyar Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 02 Ağustos 2023).

²⁷ el-En'âm 6/162.

²⁸ Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/650; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassâl*, 9/38.

²⁹ Eserlerinin hemen hemen tamamını Arapça olarak kaleme alan Zemahşerî'nin İslam aleminde şöhret bulmasını sağlayan "el-Keşşâf" isimli bu meşhur tefsiri dilin sarf, nahiv, lügat ve isti'mâl özellikleri ve özellikle belâgatla ilgili hususlar üzerinde durması açısından önemlidir. Bk. Abdülkadir Tekin, "Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Yorumlama Metodu Bağlamında Fıkıhçı Kişiliği -el-Keşşâf Örneği", *Amasya İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/10 (2018): 216, 217.

³⁰ Yûnus 10/89.

³¹ Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmi'izi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vüçûhi't-te'vîl*, thk. Abdurrazzak el-Mehdi (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî, 1407/1986), 2/251; Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/651.

der.³²

1.5. Nûn'u Hafîfe'nin Vakıf Durumu ile İlgili İrâbı

Yunus b. Habib (ö. 182/798) hariç nûn'u hafîfe'nin *vakıf* hali ile ilgili herhangi bir görüş ayrılığı olmadığını söylemek mümkündür. Bilindiği üzere nûn'u hafîfe'nin harekesi sükûndur. Öncesine ise üç harekeden birinin gelmesi gerekmektedir. Öncesi *fetha* olup durmak gerekirse (l) harfine dönüşür. Basra ve Kûfe ekolü bu konuda hem fikir olmakla beraber, Sibeveyh (öl. 180/796): "Nûn'u hafîfe ve Tenvinin aslı birdir, aynı yerden kaynaklanmaktadır. İkisi de zait harftir ve Tenvin ile nûn'u hafîfe'nin harekesi sakın olması gerekmektedir. nûn'u hafîfe, Tenvin gibi işlem görür. Ör: (اُنْتَبَا) ile bir kişiye emir verirken nûn'u hafîfe kastedilmiştir" der.³³

Nûn'u hafîfe bu yönüyle Tenvin'e çok benzeşmekte ve örtüşmekte³⁴ olup (لَنْسَفَعًا بِالنَّاصِيَةِ)³⁵ ayeti celilesin de olduğu gibi bu yapıda çoğul şekli Tenvin'e dönüşmüştür.³⁶

Şair en-Nâbiğa el-Ca'dî bir şiirinde:³⁷

فَمَنْ يَكُ لَمْ يَتَّارِ بِأَعْرَاضِ قَوْمِهِ فَيَأْتِي وَرَبِّ الرِّاقِصَاتِ لِأَثَارِ

Kim Kavminin şerefi için intikam almazsa/ Develerin sahibine yemin olsun ki ben ben alırım.

Burada (لَنْسَفَعًا) fiili vakıf halinde olup öncesinde *fethalı* bir harf gelmesi münasebetiyle Tekîd nûn'u, (l) harfine dönüşmüştür. Bu kelimenin aslı ise (اُنْتَبَا) şeklindedir.

Şair en-Necâşî'de:³⁸

حَدِيثًا مَعَى مَا يَأْتِكَ الْحَيْرُ يُنْفَعَا نَبْتُمْ نَبَاتَ الْحَيْرِ زَائِيٍّ فِي النَّرَى

³² Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/525.

³³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/521.

³⁴ Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1415/1994), 3/17.

³⁵ el-Alak 96/15.

³⁶ Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Ahmed en-Nahvi el-Ensari, *Katrü'n-nedâ ve bellü's-sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Dımaşk: Dâru Hayr, 1410/1990), 327.

³⁷ Kays b. Abdillâh b. Udes b. Rebîa en-Nâbiğa el-Ca'dî - Vadîh es-Samed, *Divânu en-Nâbiğa el-Ca'dî* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1419/1998), 89.

³⁸ Kays b. Amr b. Mâlik el-Hârisî en-Necâşî İmru'u'l-Kays, *Divânu en-Necâşî el-Hârisî*, thk. Salih el-Bekkâr vd. (Beyrût: Müessesetu'l-Mevâhib, 1419-1999), 45.

Toprağa yeni ekilen bambu kamışları gibi dik duruyorsunuz/ Yağmur yağdığımda faydanız tam olarak ortaya çıkmakta.

Burada (يُنْفَعَا) fiili vakıf halinde *fethalı* olması durumunda, Tekîd nûn'u (ل) harfine dönüşmektedir. Bu kelimenin aslı ise (يُنْفَعُونَ) şeklindedir.

Bir diğer şiirde Hişâm b. 'Ukbe şöyle der:³⁹

أَبُوكَ يَزِيدُ بِنَ الْوَالِدِ وَمَنْ يَكُنْ هَا أَبَوَاهُ لَا يَذَلُّ وَيُكْرَمَا

Baban Velid'in oğlu Yezit'tir/ Kimin babası ve atası bu ikisi olursa her daim ikram görür, aşağılanmaz.

Burada (يُكْرَمَا) fiili vakıf halinde *fethalı* olması durumunda, tekîd nûn'u (ل) harfine dönüşmektedir. Kelimenin aslı ise (يُكْرَمُونَ) şeklindedir.

Avf b. Atıyye (öl. 906/1501)'de bir şiirinde:⁴⁰

فَمَهْمَا تَشَأْ مِنْهُ فَزَارَةٌ تُعْطِيكُمْ وَمَهْمَا تَشَأْ مِنْهُ فَزَارَةٌ تَمْنَعَا

Fezâra kabilesi her ne zaman isterse size verir / Ve her ne zaman istemezse de vermez.

Burada (تَمْنَعَا) fiili vakıf halinde *fethalı* olduğundan tekîd nûn'u (ل) harfine dönüşmüştür. Bu kelimenin aslı da (تَمْنَعُونَ) şeklindedir.

Cahiliye şairi İmru'l-Kays, meşhur şiirinin girişinde:⁴¹

قَمًا بَنُوكَ مِنْ دِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلِ بِسِفْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ

Durun ha, Dahul ve Havmel arasındaki Sikti'l-Liva/ Arasında bulunan sevgilinin ve evinin hatırasına ağlayalım.

Burada (فَمَا) fiili vakıf halinde *fethalı* durumdadır. Halil b. Ahmed'e (ö. 175/791) göre tekîd nûn'u (ل) harfine dönüşmüş olup kelimenin aslının (فَمَانُ) olduğunu söylemektedir.⁴²

Basra ve Kûfe dil ekollerine göre *vakıf* esnasında nûn'u tekîd'den önce fetha harekesi varsa (ل)'e dönüştürülür. Bunu yapma sebebi ise kelimedeki bulunan asıl (ن) harfi ile zait (ن) harfi arasındaki farkı ayırmaktır.⁴³ Kûfe

³⁹ Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed el-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Celû (Kâhire: Dâru İhyâ'il-Kütübî'l-Arabiyye, 1347/1929), 9/282.

⁴⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/515.

⁴¹ İmru'l-kays b. Âbis. Ânis) b. el-Münzir el-Kindî, *Divânu İmru'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Beyrût: Dâru'l-Me'ârif, 1435/2014), 8.

⁴² el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *el-Cumelu fi'n-nahvi*, thk. Fahrüddin Kabâve (BeyrûtMüessesetu'r-Risâle, 1405/1985), 239.

⁴³ Ali b. Mü'min b. Muhammed el-Hadremî el-İşbilî, *İbn Uşfûr el-İşbilî*, thk. Fahrüddin

âlimleri, *vakıf* halinde nûn'u hafife'nin (ن) harfine dönüşmesinin (فنا) şeklinde olmasını uygun göyerek⁴⁴ kesra ya da damme şeklinde gelmesi durumunda ise tenvinin hazfi gibi hazif edilir, kanaatini taşımaktadırlar.⁴⁵ Dammeli nûn'u te'kid (اكتَبْنِ) şeklindedir. Bunun aslı ise (اكتُبُونْ) şeklinde olup, kesralı durumu ise (اكتَبِينِ) ve (اكتَبِينَ) şeklindedir.⁴⁶

1.6. Nûn'u Nafife'nin Hazif Durumu

Nûn'u hafife, nûn'u sakîle'den daha az pekiştiren bir konumda olması sebebiyle hazif durumunda aşağıdakilerden birisi meydana gelebilmektedir.

1.6.1. İltikâi's-sâkineyn Durumunda Hazif

Nûn'u hafife, İltikâi's-sâkineyn durumunda hazif edilerek harekesi değişmez⁴⁷ ancak tenvinli gelmemesi durumunda hazif edilir. Sibeveyhi'ye (öl. 180/796) göre nûn'u hafife'den sonra (ال) kelimesi ya da vasıl durumu söz konusu olursa, bu (ن) harfi (يَقُولُ) fiilindeki (و) harfinin hazfi gibi, hazif olur. Tenvinli gelmemesinin sebebi ise, fiilin isimle karıştırılmaması ve ismin konumu fiile nispetle daha güçlü ve yerleşik olmasındandır.⁴⁸ Tenvin hazif edilemez duruma gelip hareke ile durumu sabit olur. Örneğin Kur'ân-ı Kerim'de:

(فَلْهُوَ اللَّهُ أَحَدٌ - اللَّهُ الصَّمَدُ)⁴⁹ Burada (أَحَدٌ) kelimesindeki tenvin⁵⁰ nûn'u hafife ile karıştırılmaması adına (أَحَدٌ) şeklinde yazılır ve (أَحَدٌ) şeklinde *vakıf* halinde okunur. Diğer bir ayette; (وَلَا إِلَٰهَ إِلَّا سَابِقُ النَّهَارِ)⁵¹ ayeti celilesidir. Burada aslen (سَابِقُ) şeklinde okunması gereken kelime (سَابِقُ) şeklinde izafet sebebiyle değil *iltikâi's-sâkineyn* gerekçesiyle tenvinini hazf edilmiş olup buradaki hazifin

Kabâve (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987), 1/408.

⁴⁴ Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh İbn Hişâm, *Şerhi'l Lemhatil bedriyye fi 'ulumil Arabiyye*, thk. Hâdî Nehr (AmmânDâru'l-Yâzûrî, 1437/2016), 374.

⁴⁵ Muhammed b. Hasen el-Esterbâzî İbnu'r-Radi, *Şerhu'r-radi alel-kâfiye*, thk. Hasen el-Hafdî - Yahya Mustafa (Riyâd: İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi, 1417/1966), 4/496.

⁴⁶ İbnu'r-Radi, *Şerhu'r-radi alel-kâfiye*, 4/496.

⁴⁷ Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 2/695.

⁴⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/523.

⁴⁹ el-İhlâs 112/1-2.

⁵⁰ İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987), 1/238; Endelüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîf*, 3/139.

⁵¹ Yâsîn 36/40.

amacı ise tenvini hafifletmektir.⁵²

Buna şüirden delil getirmek gerekirse;⁵³

لَا تُهَيِّنُ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

Fakiri sakın hor görme/Belki bir gün sen de eğilirsin / Zamanda onu yüceltir.

(لا تُهَيِّنُ) fiilindeki nûn'u hafîfe, İltikâi's-sâkineyn sebebiyle hazif olmuştur. Buradaki (ن) harfinin harekesi müfred müzekker olduğunu vurgulamak için fetha şeklinde gelmiştir. Özetle nûn'u hafîfe'nin İltikâi's-sâkineyn'le hazif olmasıyla beraber tenvinin hazif şeklinde gelmemesi şu iki gerekçeyle bağlanmıştır:

1. Fiil ile ismin karışmaması.
2. İsimlerde tenvinin fiillerden daha güçlü olmasıdır.⁵⁴

1.6.2. Nûn'u Hafîfe'nin Vakıf Halinde Damme ve Kesra Olması Durumu

Nûn'u hafîfe *vakıf* durumunda öncesinde de damme ve kesra bulunması, nûn'u hafîfe'nin hazfini sağlar. Ör. (اجلسن يا زيدون) ve (اكتبن يا هند) ifadeleri (اجلسوا) ve (اكتبي) şeklinde okunmasını gerektirmektedir.⁵⁵

1.6.3. Kelimeyi Hafifletme Amacıyla Nûn'u Hafife'nin Hazif Edilme Durumu

Kimi durumlarda nûn'u hafîfe'nin (ن) u anlamı hafifletme amacıyla hazif edilir. İbn Yaîş (öl. 643/1245) "peşinden sakın bir harf gelme kaygı ya da gelme olasılığı varsa hazif meydana gelir" der.⁵⁶ Bu hazif anlamı bozmayacak düzeyde ise nûn'u hafîfe, hazif olur. Öncesindeki fethalı harfte buna delil sayılmaktadır.⁵⁷ Kur'ân-ı Kerim'de; (وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ)⁵⁸ ayetinde geçen (لَيَبْغِي) kelimesindeki yâ harfinin fethalı şekilde okunması

⁵² Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1/328.

⁵³ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 841.

⁵⁴ Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Mufaşşal fi şan'ati'l-i'râb*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid (Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1413–1993), 841.

⁵⁵ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik*, 4/102.

⁵⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufaşşal*, 9/44.

⁵⁷ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, thk. Abdul'âl Sâlim Mükrim (Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 1421/2001), 2/79.

⁵⁸ Sâd 38/24.

durumunun, aslının (لِيبَعِيْنُ)'den geldiğini ve bu sebeple hazif meydana geldiğinin bilinmesi içindir.

Şair şöyle demiştir;⁵⁹

ضَرَبَ عَنْكَ الْهُمُومَ طَارِقَهَا ضَرَبْتَكَ بِالسَّيْفِ قَوْنَسَ الْفَرَسِ

Atın zırhının tepesine kılıcınla vurduğun gibi, seni inciten dertlerini de kov gitsin.

Şair burada (اضْرَبَ) hazifli emir fiilin anlamını hafifletmek amacıyla bu şekilde kullanmıştır. Bunun kelimenin aslı (اضْرِبْ) şeklinde te'kîdlidir.

Şaz bir kıraat olarak gelen (أَمْ نَشْرَحُ لَكَ صَدْرَكَ)⁶⁰ ayetindeki (نَشْرَحُ) kelimesinin aslı (نَشْرَحُ) şeklindedir. Bu kıraate göre nûn'u hafife'nin (نُ)'u hazif edilmiştir.⁶¹ Fiilin hazifli okumasının gerekçesi ise kelimenin tenvin olmadığının vurgulanması içindir. Zira fiile bitişen (ن) harfi gibi tekit amacı taşıyıp tenvinli olan ekler, isimlere göre daha az kullanışlı olup tenvinin asıl bulunması gereken yer fiil değil, isim olmasıdır. nûn'u hafife'yi kullanıp kullanmama konusunda muhayyerlik söz konusudur.⁶²

2. Nûn'u sakîle ya da Şiddetli Te'kîd li Nûn

Nûn'u sakîle'nin nûn'u hafife'den daha güçlü ve önemli olduğu tezini ileri sürenlerin temelde nûn'u sakîle'nin asıl, nûn'u hafife'nin tali olduğunu iddia etmeleridir. Bu farklılıkları şu başlıklar altında toplayabiliriz.

2.1. Taacüb fiillerine Nûn'u Sakîle'nin Gelmesi Durumu

Genel anlamıyla Taaccubun iki sığası (مَأْفَعَلُهُ) ve (أَفْعَلُ بِهِ) kalıplarından⁶³ gelmektedir. (مَأْفَعَلُهُ) mazi fiil kapsamında değerlendirilmesi ve mazi fiil için nûn'u te'kîd olası bir durum olmaması nedeniyle konu hakkında bahsetmeyeceğiz. Nahivciler taaccübün diğer sığası olan (أَفْعَلُ بِهِ) kalıbı için de mazi fiil kapsamında olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Her ne kadar mazi fiil olarak değerlendirilse de şeklen emir fiile benzediği için onu da nûn'u te'kîd olarak değerlendirmemiz gerekmektedir.⁶⁴ Görüntüsü emir ama aslı mazi kabul edilen (أَفْعَلُ بِهِ) taaccub sıygasının nûn'u te'kîd şeklinde ele alınıp

⁵⁹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 841.

⁶⁰ el-İnşirâh 94/1.

⁶¹ Endelüsî, *Tefsîru'l-bahrü'l-muhît*, 8/483.

⁶² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 9/44.

⁶³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*, 3/216.

⁶⁴ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*, 3/217; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafed-Desûkî, *Hâşiye 'alâ Muğni'l-lebîb* (Kahire: Dârus'-Selâm, 1422/2002), 2/3.

alınmayacağı hususunda tartışılmıştır. Bu tartışmalı konuya taraf olan na-hivciler, taaccüb sıygalarını her ne kadar emir şeklinde değerlendirmişlerse de onları mazi fiil kapsamında değerlendirip sonlarına te'kîd li nûn harfinin gelmeyeceğini söylemekte. Taaccüb için genel anlamda bir olayı “ulu-lama, büyük görme, şaşkınlığı ifade” ya da “sebebin gizlenmesi” gibi anlamlara gelmekle beraber, bu konuyu şaz kapsamında değerlendirmişlerdir.⁶⁵ Bu konuda şair şöyle bir örnek vermektedir:⁶⁶

وَمُسْتَبْدِلٍ مِنْ بَعْدِ غَضَبِي صَرِيحَةً فَأَخَّرَ بِهِ مِنْ طُولِ فَقْرٍ وَأَخْرِيَا

Yüz deveyi otuz deve ile değiştiren nice insan vardır. Bundan sonra artık o uzunca bir dönem fakirliğe mahkûm oldu.

Burada (أَخْرِيَا) kelimesi (أَعْلَل) sığası üzerinden Şaz bir kullanıma sahiptir. Şair burada te'kîd i, nûn'u hafife ile yaparak vakıf halinde nûn'u hafife'nin harfi (elif) harfine dönüşmüştür.

2.2. Emir Fiilin Nûn'u Sakîle ile Pekiştirilmesi

Herhangi bir şart olmaksızın nûn'u sakîle emir fiilin sonuna gelirse emir fiil ister mecaz ister hakiki anlamda olsun gelecek zamanı ifade eder. Şair Abdülmesih b. Amr b. Hayyân b. Bukeyle el-Gassânî (öl. -/430) şöyle demektedir:⁶⁷

اسْتَقْدِرَ اللَّهُ خَيْرًا وَأَرْضِيَنِّي بِهِ فَبَيْنَمَا الْعُسْرُ إِذْ دَارَتْ مَيَاسِيرُ

Allah'tan hayırlı bir kader dile ve buna razı ol, her ne kadar zorluk olsa da iş döner gelir kolaylaşır.

Burada (أَرْضِيَنِّي) emir fiili nûn'u sakîle ile pekiştirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de (فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ)⁶⁸ ifadesi nûn'u sakîle ile (فَاتَّبِعُونِي) şeklinde okunmuştur.⁶⁹ Yine (فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا)⁷⁰ ifadesinde (أَنْ) yerine (سَبِّحُوا) şeklinde okunmuş olması buna delil olarak sunulmuştur.⁷¹

⁶⁵ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 443.

⁶⁶ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 443; Desûkî, *Hâşiye 'alâ Mugni'l-lebîb*, 2/3.

⁶⁷ Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, thk. Abdulğani ed-Dukr (Şam: eş-Şeriketu'l-Muttehide, 1404/1984), 164.

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/31.

⁶⁹ Endelüsî, *Tefsîru'l-bahrü'l-muhît*, 2/448.

⁷⁰ Meryem 19/11.

⁷¹ Endelüsî, *Tefsîru'l-bahrü'l-muhît*, 6/176.

2.3. Fiili Muzari'nin Vucûben/Zorunlu Te'kîd Yapılabilmesi

Arap dili ve edebiyatına vukufiyetiyle bilinen büyük bir dilci, edip, şair olan ve daha çok lügat, belâgat ve tefsir alanlarındaki yetkinliği ile ön plana çıkan Zemahşerî (ö. 538/1144)⁷² konuyla ilgili: "Fiili Muzari'nin olumlu, gelecek zamanı ifade etmesi, yeminin cevap kısmına gelmesi ve fiil ile yemin lamı arasına herhangi bir şeyin gelmemesi gerekmektedir"⁷³ şeklinde görüş beyan etmiştir.

Bu izaha göre Muzari fiilin te'kîd'li olabilmesi için şu başlıklar altında toplanması gerekmektedir:

1. Fiili Muzari olumlu olmalı,
2. Gelecek zamanı ifade etmeli,
3. Yemine cevap niteliğinde olmalı,
4. Fiil ile fiilin başına gelen (ل) harfi arasına herhangi bir şey gelmemelidir.

Bahsi geçen şartları taşıyan ve Muzari fiilin başına (ل) sonuna nûn'u sakîle (ن) ile geçen fiil sayısı 168 tanedir. Bunların bir kısmına şöylece örnek verilebilir:

(وَلْتَجِدَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ) ⁷⁴ (وَلَنبَلُونَكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ) ⁷⁵ (وَلَنبَلُونَكُمْ حَتَّى نَغْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ) ⁷⁶ (ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَنَنْصُرُنَّهُ) ⁷⁷ (ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَنَنْصُرُنَّهُ) ⁷⁸

Bu yukarıda saydığımız ayetlerin yanı sıra diğer kalan örnekleri şöylece sıralayabiliriz:

en-Nisâ 4/ 73, 87,118, 119, 159; el-Mâide 5/ 27,64,68, 73,82, 94; el-En'âm 6/ 12, 63, 77, 109; el-A'râf 7/ 6, 7, 16, 17, 18, 23, 88, 149, 167, 189; et-Tevbe 9/ 65, 75, 107; Yûnus 10/ 22; Hûd 11/ 7, 8, 111, 119; Yûsuf 12/ 15, 32, 35, 66; İbrâhîm 14/ 7, 12, 13, 14; el-Hicr 15/ 39,92; en-Nahl 16/ 41, 56, 92, 96, 97; el-İsrâ 17/ 4, 62, 86; el-Kehf, 18/ 21, 36; Meryem, 19/ 46, 68, 69, 77; Tâhâ 20/ 58,71,

⁷² Abdülkadir Tekin, "Zemahşerî'nin 'Ruûsu'l-Mesâil' İsimli Hilâf Türü Eserinin Tahlil Edilmesi", *Hitit İlahiyat Dergisi*, 36/2 (2019): 469.

⁷³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, 4/185.

⁷⁴ el-Bakara 2/96.

⁷⁵ el-Bakara 2/144.

⁷⁶ el-Bakara 2/155.

⁷⁷ Muhammed 47/31.

⁷⁸ Âl-i İmrân 3/81.

97; el-Enbiyâ 21/ 46, 57; el-Hacc 22/ 40, 58, 59,60; el-Mü'minûn 23/ 40; en-Nûr 24/ 53,55; eş-Şu'arâ 26/ 29, 116, 168; en-Neml 27/ 21, 37, 49; el-Ankebût 29/3, 7, 9, 10,11 13,32, 53,58,63; er-Rûm 30/ 58; Lokmân 31/ 25; es-Secde 32/13,21; el-Ahzâb 33/60; Sebe' 34/ 3; Fâtır 35/42; Yâsîn 35/18; Sâd 38/ 28,58,88; Zümer 39; 38, 65; Fussilet 41/ 27,50; Zuhrûf 43/ 9, 87; Muhammed 47/ 30; el-Fetih 48/ 27; el-Mücâdele 58/21; el-Haşr 59/11,12; el-Mümtehine 60/4; el-Münâfikûn 63/ 8; et-Teğâbûn 64/ 7; el-Kalem 68/ 17; el-İnşikâk 84/ 19; et-Tekâsür 102/ 8; el-Hümeze 104/4.

Zemahşarî'nin (öl.538/1144) bahsettiği kurallara karşılık şaz olarak şi-irden şöyle bir örnek verilmiştir:⁷⁹

تَاللّٰهِ لَا يُحْمَدَنَّ الْمَرْءُ مُجْتَنِبًا فِعْلَ الْكِرَامِ وَلَوْ فَاقَ الْوَرَى حَسَبًا

Allah'a yemin olsun ki, kişi nesep bakımından üstün olsa bile, şerefli insanlar gibi davranmadığı müddetçe, asla övülmez.

Diğer bir şaz örneğimiz de Kur'ân-ı Kerim'de geçen (لَأَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ)⁸⁰ ayeti celilesini Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec el-Medenî (öl. 117/735) ile Hasen b. Yesâr el-Basrî (öl. 110/728) hazretleri gelecek zamana işaret etmesi nedeniyle böylece okumuşlardır.⁸¹

2.4. Nahivcilerin Te'kîd Nûn'ları ile İlgili Genel Görüşleri

Sibeveyh (öl. 180/796), te'kîd nûn'ları konusunda Zemahşeri (öl. 538/1144) ile aynı görüşleri taşımasının yanı sıra⁸² fiili muzarinin sonuna te'kîd anlamı taşıyan (ن) harfinin mutlaka gelmesi gerektiği vurgular. Sibeveyh'in görüşünün aksine İbn Ya'îş (öl. 643/1245), Ebû Aliy el-Fârisi (öl. 377/987) ile İbn Atıyye el-Endelüsî (öl. 541/1147) Sibeveyh'ten yaptıkları nakile göre bütün şartları taşıdıkları halde Muzari fiilin sonuna te'kîd nûn'una gerek olmadığını söylemişlerdir.⁸³ Muhalif düşüncede olan Kûfe ekolü sahipleri ise (ن) ve (ن) harflerinin art arda gelmesi gerektiğini vurgulayarak⁸⁴ genel anlamda Arap kabile ve lehçelerinin dilde kolaylık sağlaması, esnek

⁷⁹ Eşmûni, *Şerhu'l-Eşmûni*, 3/114.

⁸⁰ el-Kıyâmet 75/1.

⁸¹ İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Mahmûd Hasen (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1994), 4/494.

⁸² Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/509.

⁸³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 9/43.

⁸⁴ Muhammed b. Alî es-Sabbân, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Eşmûni* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İl-miyye, 1417/1997), 3/216.

ve rahat kullanımını gerekçe göstererek te'kid nûn'larının kullanımını mutlak anlamda gerekli görmemişlerdir.⁸⁵

2.5. Te'kid Nûn'larının (إِنَّمَا) Edatıyla Kullanımı

(إِنَّمَا) edatının Kur'ân-ı Kerim'de 20 yerde geçmektedir. (فَإِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى) (فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى)⁸⁶ ayeti celilesi buna bir örnektir. Diğer kullanımlar ise;

el-En'âm 6/68; el-A'râf 7/35, 200; el-Enfâl 8/57, 58; Yûnus 10/44; er-Ra'd 13/40; el-İsrâ 17/23,28; Meryem 19/26; Tâhâ 20/123; el-Müminûn 23/93; el-Mü'min 40/77; Fussilet 41/36; ez-Zuhruf 43/41,42.

Şair bu konuya delil olarak şunları söylemektedir:⁸⁷

فَإِنَّمَا تَرَبَّنِي لَا أُعَمِّضُ سَاعَةً
مِنَ اللَّيْلِ إِلَّا أَنْ أَنَامَ فَأَنَعَسَا

Bana bir bak hele/Gecenin bir saatinde bile gözümü kırpmadım/ Ta ki mahmurluk üzerime çökünceye kadar.

Bu şaz ifadede (إِنَّمَا)'dan sonra te'kid nûn'unu kullanılmamıştır.

2.6. Te'kid Nûn'larının Kullanıldığı Genel Durumlar

Te'kid nûn'ları genellikle şu durumlarda kullanılmıştır. Bunlar; *Nehiy, Emir, Arz, İstifhâm, Temenni, Tahdid ve Dua* şeklinde gelmektedir.⁸⁸

1. Nehiy: Kur'ân-ı Kerim'de 44 yerde kullanımı söz konusudur. (فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)⁸⁹ ayeti celilesi buna bir örnektir. Diğer kullanımları şöyledir: el-Bakara 2/147; Al-i İmrân 3/102,169,178,180,188,196; el-Mâide 5/2,8; el-A'râf 7/27; el-En'âm 6/14,35,114; el-Enfâl 8/59; Yûnus 10/89, 94,95,105; Hûd 11/89; İbrâhîm 14/ 42,47; el-Hicr 15/ 88; Kehf 18/19, 23, Tâhâ 20/16,117,131; el-Hacc 22/67; en-Nûr 24/57; el-Kasas 28/86,87; er-Rûm 30/60; Lokmân 31/33; ez-Zuhruf 43/61,62; Nûh 71/23.

Kur'ân-ı Kerim'de (يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمْ)⁹⁰, diye okunan ayeti celileyi, Ebû Hayyân el-Endelûsî (öl. 745/1344) (لَا يَفْتِنَنَّكُمْ) şeklinde te'kid siz okumuştur.⁹¹

2. Emir: Muzari fiilin başına (لَ) sonuna te'kid nûn'u (نَ) gelmesi

⁸⁵ Endelüsî, *Tefsîru'l-bahrü'l-muhût*, 3/142.

⁸⁶ el-Bakara 2/38.

⁸⁷ İmrü'l-kays, *Divânu İmrü'l-Kays*, 111.

⁸⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/513.

⁸⁹ el-Bakara 2/132.

⁹⁰ el-A'râf 7/27.

⁹¹ Endelüsî, *Tefsîru'l-bahrü'l-muhût*, 4/284.

meselesinde Kur'ân-ı Kerim, kıraat âlimlerinin kitapları, Sibeveyh'in (ö. 180/796) *el-Kitab*'ı ve diğer âlimlerin eserlerinde örneğe rastlanılmamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de her ne kadar 80 yerde (ل) harfinden sonra gelen Muzari fiil gelmişse de sonunda te'kîd nûn'u bulunmamaktadır. Emir ve Nehy'i esas alan âlimler İstifhâm, Arz, Tahdîd, Temenni ve Dua'yı da bu kapsamda ele almışlardır.

3. İstifhâm: İstifhâm'ın şekli de Lâmu'l-Emre (ل) benzetilmesi nedeniyle, istek anlamı ifade etmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Sibeveyh (öl. 180/796) bu durumu şöyle izah etmektedir: "İstifhâm edatların sonra gelen muzarii fiilin sonuna te'kîd nûn'unu ister kullan istersen kullanma. Her iki halde de ya emri ya da nehyi kastetmişsindir" der.⁹² İbn Ya'îş'te (öl. 643/1245): "(هَلْ تَتَعَلَّنَ كَدًّا؟)" şeklindeki bir ifadeyi kullanman halinde aslında emir ifade eden bir istekte bulunmuşsundur" der.⁹³ Kur'ân-ı Kerim'de buna dair tek bir örneğe rastlanmıştır. O da (فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَ كَيْدُهُ مَا يَكِيدُ) ⁹⁴ ayeti celilesidir. Özet olarak Muzari fiilin başına soru edatlarının gelmesi Kur'ân-ı Kerim ve şiirlerde bulunmaktadır.

4. Temenni: Temenni'de de istek bildiren bir emir şekli vardır. Örneğin: (لَيْتَكَ تَخْرُجَنَّ) "Keşke çıksaydın" anlamına gelen bu yapı (أَخْرَجَنَّ) şeklinde istek bildiren bir ifadedir.⁹⁵ Kur'ân-ı Kerim'de bu kapsamda bir kullanım bulunmamaktadır. Şiirde şaz bir kullanımı bulunmaktadır:⁹⁶

فَلَيْتَكَ يَوْمَ الْمَلْتَقَى تَرِينَنِي لِكَيْ تَعَلِمِي أَنَّ امْرُؤًا بِكَ هَائِمٌ

Keşke buluşma gününde beni görebileydin/ Sana ne kadar düşkün olduğumu anlardım.

5. Tahdîd: Muhatabı zorlayarak bir eylem yapmaya teşvik etme durumudur. Temenni bölümünde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'de kullanımı bulunmamaktadır. Ancak şiirden bir örnek verilebilmektedir:⁹⁷

هَلَّا تَمْتَنِينَ بَوَعْدِ غَيْرِ مُخْلَفَةٍ كَمَا عَهْدْتِكِ فِي أَيَّامِ ذِي سَلَمٍ

Bana caymayacağın bir söz verir misin? / Zî Selem günlerinde seni tanıdığım gibi.

Burada (هَلَّا تَمْتَنِينَ) ifadesi Tahdid'den sonra gelmiş, aslında bu kelime (تَمْنِينٌ) olan

⁹² Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/513.

⁹³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 9/40.

⁹⁴ el-Hac 22/15.

⁹⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 9/40.

⁹⁶ Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 2/78.

⁹⁷ Sabbân, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, 3/213.

müennes bir yapıdır. (هلا)'dan sonra geldiği için te'kid nûn'u düşmüştür.⁹⁸

6. Duâ: Bu kullanımın örneğini kadın şair Hırnık (öl. 50/670 [?]) şöyle dile getirmiştir:⁹⁹

لَا يَبْعَدَنَّ قَوْمِي الذِّبِينَ هُمْ سَمَّ الْعِدَاةِ وَأَفَاةَ الْجَزْرِ

Kavimim uzak olmasın, var olsun! Onlar düşmana zehir, kesimlik hayvanların belâsıdır (dosta cömerttir-ler).

Burada dua kapsamında değerlendirilmesi gereken bir durum söz konusudur. Ancak duanın te'kid nûn'ları kapsamında Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir kullanımı bulunmamaktadır.

2.6.1. Te'kid Nûn'larının İsmi Fail ile Birlikte Kullanımı

Nahivcilere göre te'kid nûn'u İsmi Fail ile kullanılması zorunlu bir durumdur. Anlamca Muzari fiile benzemesi, onun İsmi Fail ile ilişkili olduğunun bir göstergesidir.¹⁰⁰ İbn Cinnî (öl. 392/1002) bu konunun geleneksel yapının içinde olduğunu söylemektedir.¹⁰¹ (أَقَائِمٌ يَزِيدُونَ) ve (لَا أَمْنَطَلْقُنُّ يَا رَجَالَ) cümleleri bu konuya örnektir. Rû'be b. Abdillâh el-Accâc (öl. 145/762) bir şiirinde:¹⁰²

وَلَا يَرَى مَالًا لَهُ مَعْدُودًا أَقَائِلُنَّ أَعْجَلُوا الشَّهَادَا

Sayılı malı da yoktur ki/ Bir de şahitleri acele ile getirin, der!

Burada (أَقَائِلُنَّ) ifadesi şairin nûn'u sakîle ile zorunlu olarak kullanması gereken ismi fail yapısıdır. Suyûtî (öl. 911/1505), İbnu'd-Dehhân en-Nahvî den (öl. 569/1173) nakil yaparak şöyle bir örnek verir: (أَمْسَلْمُنِّي إِلَى قَوْمِي شَرَا حِي) cümlesinde İsmi Fail'in durumu şair Rû'be b. el-Accâc (öl. 145/762)'in şiirindeki

⁹⁸ Sabbân, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, 3/213.

⁹⁹ Hırnık bnt. Bedr b. Heffân b. Mâlik (öl.50/574). Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/202; Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Tefsîru müşkili i 'râbi'l-Ḳur'ân ve me'ânihî*, thk. Ahmed Yusuf Neccâr (Kahire: Dâru'l-Misriyye, ts.), 1/105.

¹⁰⁰ Esirüddin Muhammed b. Yusuf El-Ceyyâni Ebu Hayyân el-Endelüsi, *İrtişafü'd-Darab min Lisani'l-Arab*, thk. Abdüttevab Receb - Osman Muhammed Ramazan (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1419/1998), 2/660; Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelüsi, *Şerhu't-Teshîl*, thk. Abdurrahman es-Seyyid- Muhammed el-Mahtûn (Kahire: Dâru Hicr, 1410/1990), 2/671.

¹⁰¹ Osmân b. Cinnî el-Mevsilî İbn Cinnî, *el-Hasâ'is*, thk. Muhammed Ali Neccâr (Kahire: el-Heyyetu'l-Misriyyet'ul Ammetu li'l-Kitâb, 1408/1988), 1/136.

¹⁰² Endelüsi, *İrtişafü'd-Darab min Lisani'l-Arab*, 2/660; Endelüsi, *İrtişafü'd-Darab min Lisani'l-Arab*, 4/126; Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 2/616; İbn Cinnî, *el-Hasâ'is*, 1/137..

(أَقَالِرٌ) ile aynı değerdedir.¹⁰³

2.6.2. Nûn'u Sakîle'nin Vakıf Durumu

Mûn'u sakîle'nin vakıf halindeki durumu Mebni harflerin durumu gibidir. Müberred; "nûn'u sakîle'de durmak ya da durmamanın bir önemi yoktur. Duruşta (ارمه) (ارم), (اغزه), (اغز), (اخشه), (اخش) şeklinde nasıl kullanılıyorsa, (ارميد) (ارميد) (قول) şeklinde de kullanabilirsin" der.¹⁰⁴ Sibeveyh'e (öl. 180/796) göre nûn'u hafife'nin tenvin özelliği, nûn'u sakîle'de olmadığı için vakıf halinde bir değişim söz konusu da değildir.¹⁰⁵ Hâlbuki nûn'u hafife tenvine benzemesi sebebiyle bazen hazif yapılabilmekte bazen de elif harfine dönüşmektedir. Nûn'u sakîle için hazif ya da harf değişimi söz konusu değildir.

Sonuç

Özellikle Kur'an-ı Kerim'in mealleri üzerinde çalışma yapan araştırmacılar kimi zaman yaptıkları meallerle neredeyse Kur'an'ın metnini başka bir metne dönüştürerek adeta metnin sahibini yok saymaktalar. Bu da tercümenin sadakat anlayışına zarar vermektedir. Şüphesiz Arapça adına tercümeyle dair kazandırılan her türlü çaba çok kıymetlidir. Çünkü bu çabalar Kur'ân-ı Kerim metninin daha anlaşılır kılınmasına hizmet etmektedir. Fakat metne sadık kalınmayan tercümelemler kimi zaman metnin anlaşılır kılınması bir yana, onun daha da anlaşılmaz hale gelmesine neden olmaktadır.

Arapçada çok önemli bir üslup çeşidi olan te'kîd'in, özellikle te'kîd nûn'larının, tâbi olduğu kelimenin anlamını güçlendirip pekiştirmeleri ve kapalılığı gidermeleriyle Kur'an-ı Kerim gibi kendisine açıklayıcı/beyan edici sıfatını veren bir kitabın tercümesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Te'kîd nûn'larının Türkçeye akıcı ve doğru bir şekilde tercümesi noktasında nûn'u sakîle'nin Kur'ân-ı Kerim'de 168 yerde geçtiğini hatırlatmakta fayda vardır. Nûn'u hafife ile nûn'u sakîle'nin genel durumlarının incelenmesi sonucu Basra ve Kûfe dil ekollerinin yaklaşımlarını ele aldık. Ayrıca nûn'u hafife'nin nûn'u sakîle'den türemediği, nûn'u sakîle'nin, nûn'u hafife'ye göre pekiştirme noktasında daha güçlü olduğunu, sayısal anlamda bir

¹⁰³ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, thk. Fayiz Terhinî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1417/1996), 2/134.

¹⁰⁴ Müberred, *Muktedab*, 3/17.

¹⁰⁵ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/523.

vurgu yapmak gerekirse nûn'u hafife'nin vurgusunu iki saymamız halinde, nûn'u sakîle'nin vurgusunu en az üç olarak varsayılması gerektiği ve bunun tercümelere yansıtılmasının gerekliliği üzerinde durduk. Makalemizin Kur'ân-ı Kerim'in meallerin ve diğer Arapça literal çalışmalarının tercümelelerinde fayda sağlayacağını ümit ediyoruz.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. "Kisâî. Ali b. Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 02 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisai-ali-b-hamza>
- Altıkulaç, Tayyar. "Nâfi' b. Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 02 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafi-b-abdurrahman>
- Barlak, Muzaffer. "Dinin Rasyonelliği". *Sistemik Kelam* (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 231-235.
- Barlak, Muzaffer. "İslâm İlim Tarihi içinde Kelam Disiplininin Oluşum ve Gelişim Merhaleleri". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Eylül 2016), 494.
- Birinci, Ali. "İzmirli, İsmail Hakkı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 09 Eylül 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/izmirli-ismail-hakki>
- Bulut, Ali. "Yûnus b. Habîb". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 02 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-b-habib>
- Bustânî, Butrus. *Muhîtu'l-Muhît*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Ca'dî, Kays b. Abdillâh b. Udes b. Rebâa en-Nâbiga el-Vadîh el-Samed. *Divânu en-Nâbiğa el-Ca'dî*. Beyrût: Dâru Sâdır, 1419/1998.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye alâ Muğni'l-lebib*. Kahire: Dârus'-Selâm, 1422/2002.
- Enbârî, Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydullâh. *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1403/1982.
- Endelüsî, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî. *Şerhu't-Teshîl*. thk. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed el-Mahtûn. Kahire: Dâru Hicr, 1410/1990.

- Endelüsi, Esirüddin Muhammed b. Yusuf El-Ceyyâni Ebu Hayyân. *İrti-şafü'd-Darab min Lisani'l-Arab*. thk. Abdüttevab Receb - Osman Muhammed Ramazan. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1419/1998.
- Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *Tefsîru'l-bahrü'l-muhîṭ*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Ensari, Cemaledin Abdullah b. Yusuf b. Ahmed en-Nahvi. *Katrü'n-nedâ ve bellü's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Dımaşk: Dâru Hayr, 1410/1990.
- Eşmûni, Nûreddin Ali b. Muhammed b. İsa. *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Hasen Hamed. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-Cümel fi'n-nahv*. thk. Fahrüddin Kabâve. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1405/7985.
- Ferrâ', Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Tefsîru müşkili i râbi'l-Kurân ve me ânîhi*. thk. Ahmed Yusuf Neccâr. Kahire: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Ğalayanî, Mustafa. *Câmi'd-Durûsi'l-Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1416/1996.
- Işık, Emin. "ÇANTAY, Hasan Basri". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 09 Eylül 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cantay-hasan-basri>
- İbn Cinnî, Osmân b. Cinnî el-Mevsilî. *el-Hasâ is*. thk. Muhammed Ali Neccâr. Kahire: el-Heyyetü'l-Mısriyyet'ul Ammetu li'l-Kitâb, 1408/1988.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Ev-dahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhiddîn Abdulhamîd. Beyrût: Dâru İhyâi et-Turâs'il 'Arabiyye, 1399/1979.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Muğni'l-lebîb an kütübi'l-e ârîb*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1411/1992.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Şerhu Şüzûri'z-zeheb fi ma rifeti kelâmi'l-Arab*. thk. Abdulğani ed-Dukr. Şam: eş-Şeriketu'l-Muttehide, 1404/1984.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Şerhül Lemhatil bedriyye fi 'ulumil Arabiyye*. thk. Hâdî Nehr. AmmânDâru'l-Yâzûrî, 1437/2016.

- İbn Kesîr, İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*. thk. Mahmûd Hasen. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1994.
- İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ya'îş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-mufasssal*. thk. Emil Bedî' Yakub. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbni Cinnî, Osmân. *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*. Ammân: Dâru Mecdelâvî, 1409/1988.
- İbnu'r-Radi, Muhammed b. Hasen el-Esterbâzî. *Şerhu'r-radi alev-kâfiye*. thk. Hasen el-Hafdî - Yahya Mustafa. Riyâd: İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi, 1417/1966.
- İmru'u'l-Kays, Kays b. Amr b. Mâlik el-Hârisî en-Necâşî. *Dîvânu en-Necâşî el-Hârisî*. thk. Salih el-Bekkâr vd. Beyrût: Müessesetu'l-Mevâhib, 1419/1999.
- İşbilî, Ali b. Mü'min b. Muhammed el-Hadremî. *İbn Usfûr el-İşbilî*. thk. Fahrudî Kabâve. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987.
- Kindî, İmru'u'l-kays b. Âbis. Ânis) b. el-Münzir. *Dîvânu İmru'u'l-Kays*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Beyrût: Dâru'l-Me'ârif, 1435/2014.
- Müberred, Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1415/1994.
- Sabbân, Muhammed b. Alî. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Eşmûnî*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1412/1992.
- Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed el-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Celû. Kâhire: Dâru İhyâ'il-Kütübî'l-Arabiyye, 1347/1929.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. thk. Fayiz Terhinî. Beyrût: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 1417/1996.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Hem'u'l-hevâmi*. thk. Abdul'âl Sâlim Mükrim. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1421/2001.

- Şeybânî, İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1987.
- Tekin, Abdülkadir. "Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Yorumlama Metodu Bağlamında Fıkıhçı Kişiliği -el-Keşşâf Örneği". *Amasya İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/10 (2018), 213-260.
- Tekin, Abdülkadir. "Zemahşerî'nin 'Ruûsu'l-Mesâil' İsimli Hilâf Türü Eserinin Tahlil Edilmesi", *Hitit İlahiyat Dergisi*, 36/2 (2019), 465-496.
- Zebidî, Muhammed Murtada. *Tâcü'l-Arûs*. Kuveyt: Vizarat'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 1358/1965.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eķâvîl fi vücûhi't-tevîl*. thk. Abdurrazzak el-Mehdi. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî, 1407/1986.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Mufaşşal fi şanâti'l-irâb*. thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid. Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1413/1993.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî - İbrahîm, Muhammed Ebu'l-Fadl. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kurân*. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1408/1988.